

VII

Skrbinškovo dramo „Labirint“ je že v istem letu, ko jo je dokončal, uprizorilo mariborsko gledališče.

Med znanimi Skrbinškovimi leposlovnimi deli naj navedem zbirko otroških iger („Božji volek“), ki jo je izdala Mladinska matica. Obsežneje in marljiveje se je udeleževal kot dramaturg in prevajalec. Priredil je dramaturgijo „Hlapca Jerneja“, nista pa še znani njegovi dramaturgiji „Gospe Judit“ in „Gadjega gnezda“. „Matajevega Matijo“ je igralo letos šentjakobsko gledališče v Ljubljani s precejšnjim uspehom.

Skrbinškovih prevodov iz pet in dvajsetih let je menda nekaj nad petdeset. Izšla sta le „Zemlja“ in „Vozel“ (Petrovič). Ostale prevode hranijo gledališki arhivi in so jih uporabljali že mnogi odri, vzeti pa so iz francoske, italijanske, nemške in srbskohrvatske literature. Kot knjižico je izdal tudi spis „Diletantski oder“.

S tem pregledom Skrbinškovega literarnega dela, ki bi mu že samo delalo čast tudi kot pisatelju, naj zaključim svoj poskus, da bi podal zunanji opis njegovega delovanja. Pet in dvajset let slovenskega odrskega življenja je v umetniškem in organizacijskem razvoju združenega z njim. Še bolj pa je vsa Skrbinškova osebnost združena s slovenskim gledališčem, ki je zlasti v tej razgibani dobi zahtevalo od poklicnega igralca samozavest, vztrajnost, požrtvovalnost in zrelo ustvarjanje.

OBISK PRI SLIKARJU

K. DOBIDA

Francè Kralj ima kar dve delavnici: atelje v svoji hiši, ki stoji tam zunaj na robu mesta, kjer se pohlevne trnovske hišice izgubljajo v Mestni log, ki je prav zdaj v zgodnji pomladi še posebno mikaven. Dela pa tudi v delavnici, ki jo ima kot profesor na srednji tehnični šoli.

Kraljeva hiša je prav za prav hišica, ena prvih v Gerbičevi ulici. Izpočetka je bila majhna, pa je prizidal in jo dvignil, tako da je dovolj prostora zanj in za družino. Atelje je tesen in ozek. Prepoln je izvršenih in začetih del, pripravljenih platen in osnutkov. Po kotih stoje plastike, na stojalih vise slike, mnoge so kar naslonjene pri zidu druga ob drugo. Med njimi je vse polno novih, ki čakajo na razstavo.

Atelje v šoli je ves drugačen, prostoren, visok in svetel. Kar preveč počejjen se mi zdi, vse je v redu, uravnano, kakor pač mora biti v šoli. Če ga ne bi oživljale neštete slike, kiparski osnutki in dovršena dela, bi bil skoraj pust.

Že precej časa Francè Kralj ni razstavljal. Številni plodovi pa pričajo, da pridno dela. V dve smeri gre v glavnem njegovo zanimanje: pokrajina in akt. Po vrsti slika ljubljanske vedute. Kakor je že pred leti nekajkrat naslikal mesto z Gradu, tako ga ta motiv še zmerom enako privlačuje. Velika platna govore o tem. Tu je pogled zviška čez grajsko poslopje proti Tivoliju, šentjakobska četrt, Zvezda z okolico, Šentpeter in poljanski okraj s cerkvijo sv. Jožefa. Tudi z nebotičnika mu je mesto zanimivo. Ujel je Grad v snežnem metežu in pogled na Trnovo v megli. Z Rožnika je naslikal panoramo mesta

ob nevihti. Razsežna platna odkrivajo novo umetniškovo smer in razodevajo njegov razvoj v zadnjih letih.

Poleg teh v bistvu pokrajinskih motivov ga je pričelo čedalje močnejše privlačevati človeško telo kot estetski problem. Slika mlade fante v kopeli, kmet-ska dekleta pri kopanju, celo ženski akt. Nekako izven tega kroga je velika, živo pisana podoba matere in razgiban prizor kmečkega dela na polju.

Večjih novih skulptur ni videti, pač pa so police prepolne majhnih glina-stih osnutkov, ki se vrste kakor plastične, nenavadno uspele trenutne foto-grafije. V miniaturnih fragmentih je čudovita iznajdljivost in je nakopičeno neizmerno bogastvo pregibov in obrisov. Prepričevalno je ujet bežni izraz trenutka v teh drobnih kipcih, ki so na videz podobni igračkam, a so dokaz mogočnega, prirojenega oblikovnega daru.

Ob slikah se sprožijo misli in besede. Nehote začneš premišljati, presojati. Opazovalcu se zjasni, da je Franè Kralj na prelomu. V raznih družinskih portretih zadnjih let so se pojavljali prvi znaki, ki so kazali na preobrat. Posebno vidno se je pa začel kristalizirati ta novi slog pri znameniti Kopalki z benečanskim ozadjem. Ta slika se mi zdi kakor uvod v novo dobo zorenja. Ekspresionizem je tudi zanj dokončno doigral važno vlogo preizkušnje in pre-čiščenja. Medtem ko je bila prej išočemu umetniku najvišji smoter živost izraza določenega predmeta zase, mu gre zdaj za neposredno oblikovanje celote, tako da zaživi predmet v prostoru, z njim pa luč in barva kot neloč-ljiva skupnost. Še predvčerajšnjim je iskal „motive“, danes hoče le še ustvar-jati like. Čas poskusov je minil, umetnik se približuje zenitu življenjske moči in zdaj mu je treba pokazati, ali je v tvorcu kaj moči in kaj samorodnosti. Samega sebe, vsega in iskreno je treba dati, ker vse je samó osebnost. Danes ne gre več za kopiranje prirode, za obnavljanje videza. Ljudje so po pravici siti naturalizma, dovolj jim je simbolike in razumskih konstrukcij, naveličali so se pa tudi nove stvarnosti, ki je tajila čuvstvo in osebnost. Hoče se jim čistega ustvarjanja, prvinskega oblikovanja, ki zajema iz globine. Sam goli prenos prirode ne zadovoljuje nikogar več. Tvorčeva ustvarjalna moč odloča, in kjer je ni, ostane mehanično posnemanje predlog in ponavljanje že davno rešenih nalog brez zanimivosti, brez upravičenosti. V tem je skrivnost umet-ništvu in razlog različnosti.

Francetu Kralju so očitali in mu še, da pači prirodne oblike, da ne zna upodabljati sveta takšnega, kakršen je, da pretirava, da prehaja v grotesknost in odurnost. In vendar hoté nič ne prenareja in ne dela oblikam sile. Slika in modelira svet tako, kakor ga vidi, kakor ga občuti in doume. Ustvarja vselej po spominu. Če portretira človeka ali slika pokrajino, je zanj ta čas prav za prav izgubljen, ker ga model, pokrajina pred njim, moti, vznemirja, bega. Šele kadar pokrajino ali model dodobra spozna, si ga čisto osvoji in prodre vanj tako globoko, da ga občuti kot samostojen odlomek življenja, kot dinamičen pojav, je slika v spominu dovršena. Ta vtisk se mu v predstavi zgosti v določno podobo, ki je zrela za oblikovanje.

Tako so nastale te ljubljanske vedute z neštevilnimi podrobnostmi docela iz spomina kot zgoščena vsebina slikarjeve predstave. Neznatna površna risba, v naglici izvršena v naturi, mu je bila zadostna opora, da je mogel zanj prav za prav ne posebno zanimiv mrtev motiv celó v svoje veliko presenečenje pri-kazati kot živ, pomemben umetnostni objekt. Pred predmetom samim se pa

muči in skoraj obupuje, dokler ga v duhu ne pregnete, da je kakor kristalno prozoren in v sebi zaključen. S tem načinom dela se ogne nevarnosti, da bi opazoval z izposojenimi naočniki in uporabljal modne recepte.

Že s Kopalke je bila močno naznačena slikarjeva današnja pot, ki vodi v barvitost. Sam pravi, da mu je barva poglavitna, da mu je postala važnejša od oblike in da ljubi žive in polne barve in njih krepka nasprotja. Temne tone uporablja le tedaj, če res ne gre drugače. Z barvo se dá izraziti marsikaj. Tako je s pestrimi barvami poživil materin portret in mu dal potrebno iskrenost, zlasti simpatičnost in notranjo toplino. Tudi pri zadnjih slikah Ljubljane se natančnost risbe izgublja v prid samostojnemu barvnemu učinku. Isto velja tudi za akte, pri katerih modelira telo z barvo.

Tudi snovno kaže delno že slika Kopalke v novo smer. Umetnik se zadnji čas zmerom bolj približuje življenju, iz prejšnje simbolike in razumarstva se oblikuje izraz prirodnega, prabitnega veselja nad življenjem. Prejšnja pogosta neresničnost in hladna odmaknjenost od sveta se umikata čutnosti. Tako so pojmovati ti akti: pravo čutno ugodje nad krasoto, kakršno izžareva nago človeško telo, ki je v zdravju in moči, v skladnosti oblik in smotrnosti gradnje najlepši plod stvarstva. Pri upodabljanju človeškega telesa sreča oblikovalec največ ovir, doseže pa tudi najgloblje zadoščenje. Saj ima sleherno telo svoje zakone, svoje enkratno, posebno življenje, ki se v nobenem drugem ne ponavlja in ki je zato za umetnika najbolj privlačen, hkratu pa najtežavnejši problem.

Karkoli pa slika, povsod se mi vsiljuje vprašanje: ali ne gre Francè Kralj v barok? Pa ne mislim tod na zgodovinsko določeni slog, temveč razumem barok kot prehod iz spon stila v prostost nevezane osebnosti, kot dinamiko in neposrednost čutnega izživljanja nasproti statičnosti razumskega odnosa do sveta. Če so bile prve ljubljanske panorame naslikane v skoraj Bruegelovem načinu, so kasnejše grajene na skupni vtisk, ki ga označujeta barvitost in preprostost kompozicije. Prej je na poljudno pripovedni način slikal podrobnosti, zdaj mu gre samo še za celoto in za notranjo resničnost. Ali ni ta preprosti naturalizem, ki je pa močno, skoraj ekspresionistično pretiran v izrazu, v bistvu baročna prvina, lastna tisti „ljudski“ umetnosti, o kateri govori Francè Kralj v svoji knjigi? In ali ni morda ta naš ljudski barok doslej še najbolj slovenski način umetniškega izražanja? Saj so se prav v baročni dobi naša oblikujoča, pa tudi vse druge umetnosti razvile do najvišjih in najpopolnejših oblik. Prav ta doba je dala slovenski zemlji najbolj značilno zunanjo podobo, ustvarila premnoge visoke umetnine v slikarstvu, plastiki, zlasti v stavbarstvu. Našim mestom in vasem, zlasti tudi pokrajini je dala svoj pečat, in skoraj bi se drznili trditi, da doba njene vlade res še ni prenehala. In prav v naših dneh vidimo, kako dobiva po zaslugi mojstra arhitekta stara Ljubljana spet svoj nekdanji baročni obraz, ki kaže smer celó novemu, nastajajočemu. Če pogledamo naše lepo slovstvo in našo glasbo, bomo prav tako videli, da je bil baročni vpliv živ prav do zadnjega in da še dandanes ni čisto izginil.

Zanimivo je, kako se slikarjevo gledanje izpreminja s časom. Zgodnejše Kraljeve vedute so prostrane in kar razdrobljene v podrobnosti, ki so podane vsaka s skoraj naivno iskrenostjo. Nobena malenkost ni zanemarjena. Kasneje

izgubljajo slike čedalje bolj prirodno resničnost. Slikar izbira sebi in gledalcu različna zrelišča za posamezne dele kompozicij, uporablja docela svojsko perspektivo, izpreminja brez premisleka razmerja in situacije, samo da doseže notranjo kompozicijsko pravilnost in umetnostno resničnost. Za stvarno točnost mu sploh ni več, kakor bi se jasno zavedal, da je ta „irrealnost“ morebiti najznačilnejša lastnost dandanašnje umetnosti, ki zavestno beži iz gole vsakdanjosti. Poslednja dela so že docela koloristična, nič več ni podrobnosti, govori le celotni vtisk prostorninske razčlenjenosti in barvnega soglasja. Poudarek je na plastiki ospredja in globinski prepričevalnosti. In ko med pogovorom posije na sliko solnce, se prej na videz hladna podoba izpremeni. Pokaže se plastika in globina in barvne ploskve ožive. Pojavijo se neopaženi koloristični odtenki in risarske podrobnosti. Nov dokaz, da zahtevajo slike sodobnikov mnogo svetlobe in pravega okolja.

Od umetnikovih lastnih del preide beseda na splošnost. Zadnji čas se pojavljajo med nami umetniška društva drugo za drugim. Kje je vzrok? Nekaj je kriva stiska sedanjih dni, ki nikomur ne prizanaša, še bolj pa spoznanje, da se čas umirja in da gola modernost že davno ni več privlačno geslo. Danes ne gre za modernost, temveč za kvaliteto. Te pa ni, kjer ni osebnosti in stvariteljske moči. Neverjetno naglo in temeljito se čisti ozračje. Kdor je v prvih letih zmede po vojni mogel pod izposojenim modnim plaščem skrivati svojo revščino, je ostal zdaj gol in nebogljen. Tudi „mladostnost“ sama ne vleče več, potreben je bil odločilen korak. Nekateri so se vrnili k šolskim vzorom, drugi begajo za tujimi manirami. Večina pa jadra v varni pristan meščanske samozadovoljnosti, si ne stavlja več vprašanj in nalog in jih tudi ne rešuje. Časti in vidnega priznanja ne pogreša. Drugi se spet nagibajo h koristnosti, kjer vprašanja kakovosti in vrednote ne veljajo več, le nekaj stebrov še stoji. Med mladimi jih je nekaj, ki so prestari za svoja leta. Njih umetnost je vsa bolehnata, polna neplodnega svetobolja, kakor bi bila jetična. In skoraj je že moda, še posebej poudarjati svojo bolnost. Nič dobrega se nam ne obeta od takih začetkov.

Če pregledamo leta po vojni in se spomnimo, s kakšnim divjim ognjem je začelo povojno pokolenje, nas skoraj zmrazi. Uspeha skoraj ni, če izvzamemo redke posameznike. Kjer ni bilo resničnega žara, je ostala šablona, gola lupina brez vsebine. Po blestečih začetkih je naša mlada oblikujoča umetnost obstala, kakor bi imela izpodrezane korenine. Vse zastaja, izgaja se in se stara. Zanimanje občinstva in njegovo dejavno sodelovanje pojema. Za začetnika, zlasti talentiranega, je danes pri nas slabše kakor kdajkoli prej. Pogledi v bodočnost so motni.

Mladi bodo morali začeti iznova in razvneti pod pepelom tlečo žerjavico, da bo novič zagorela. Žal so se med njimi premnogi na tujih šolah tako zelo navzeli tujega duha, da so le še po videzu naši, v resnici pa ponavljajo le naučeno tujo govorico. Vse pa kaže, da je med najmlajšimi, ki še niso javno nastopili, nekaj zdravih talentov, ki bodo zavestno črpali iz sebe in iz domačih tal in tako nadaljevali izročilo svojih prednikov. Naloga nas starejših je, da prav tem najmlajšim pripravimo pot in jim omogočimo, da se uveljavijo. Prav zato pa tudi nove umetniške organizacije niso nepotrebne, če se le bodo zavedale te svojo poglavitne dolžnosti.